

УДК 374.7.71

Ігор Фольварочний
м. Київ

РОЗВИТОК ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

The development of adults education under existing modern conditions. The article is accentuated on importance of state help to development system of adults' actuality and fundamental research of trends in this area, necessity of development of the national priorities to development of its prognostic function and strategy, development on this basis of study of theory of adult education.

В статье акцентируется внимание на важности государственной поддержки системы образования взрослых, проведения фундаментальных исследований тенденций развития образования взрослых, что обусловлено необходимостью развития национальных приоритетов в этой отрасли, а также важностью прогнозирования стратегии развития системы образования взрослых на основе изучения международного опыта.

На початку ХХІ століття особливої актуальності набуває проблематика неперервної освіти та її важлива складова - освіта дорослих. Концептуальний та системний підхід до розвитку цієї галузі потребує відповідних методологічних підходів, всебічного аналізу цієї сфери та її проблематики у контексті історичних та сучасних, глобальних та регіональних тенденцій розвитку системи неперервної освіти у світовому та національному контексті.

Світова практика функціонування системи неперервної освіти та освіти дорослих в наш час значно випереджає теорію. Наукові підходи та узагальнення тенденцій розвитку цих галузей у провідних країнах світу – актуальні напрями вітчизняних порівняльно-педагогічних досліджень.

Актуальність історичних та теоретичних досліджень процесу розвитку освіти дорослих зумовлена необхідністю удосконалення цієї галузі, передусім, на державному рівні: забезпечення відповідного фінансування фундаментальних, порівняльно-педагогічних, прогностичних досліджень, організації сучасної системи неперервної освіти та освіти дорослих, ефективної системи навчання дорослого населення у відповідності із світовими стандартами, фінансування порівняльних досліджень.

Зазначимо, що наша країна має певний історичний досвід у сфері освіти дорослих. Українська педагогіка була однією із перших у розробленні Андрагогіки. Теорію просвітницької діяльності для дорослих

людей здійснював на початку ХХ століття Директором гімназії «Рідна школа», засновник загальноосвітнього «Селянського університету» для дорослих Михайло Галущинський, який своєю організаторською працею, пропагандою, науковими працями і студіями започаткував освіту дорослих поколінь і став першим українським ученим-андрагогом [4, с.149-155].

Андрагогічний напрям подальшого розвитку набув у другій половині ХХ століття в США, Німеччині, Нідерландах, Бельгії, Швейцарії, Югославії, Польщі, Угорщині, Великій Британії, Чехії, Словаччині та інших країнах світу. На сучасному етапі в Україні проводяться щорічні тижні освіти дорослих[9, с.153-172].

Які ж реальні шляхи розвитку освіти дорослих вже зроблені та які тенденції простежуються? Не претендуючи на глибокий аналіз даної проблеми, який потребує всебічного, міждисциплінарного підходу, зазначимо, що наукові пошуки в галузі освіти дорослих продовжують активно здійснюватись в Україні на початку ХХІ століття. При цьому не забуваються народні традиції розвитку освіти дорослих на початку ХХ століття (Галичина, Буковина), а також сучасні етнокультурні проблеми, в багатонаціональних регіонах пов'язані із цією сферою [10].

Освіта дорослих на державному рівні активно розвивається у більшості європейських країн протягом останнього десятиліття. Зокрема, у Гамбургській декларації про освіту дорослих (П'ята Міжнародна конференція з освіти дорослих «Освіта дорослих - ключ у ХХІ століття», Гамбург, Німеччина, 1997 р.) відзначається, що освіта дорослих включає комплекс поступальних процесів формального та іншого навчання, за допомогою яких люди, що є, з погляду суспільства, до якого вони належать, дорослими, розвивають свої здібності, збагачують свої знання і удосконалюють технічні і професійні кваліфікації та застосовують їх у новому напрямі для задоволення своїх потреб і потреб суспільства. Навчання дорослих охоплює як формальну, так і безперервну освіту, неформальне навчання і весь спектр неофіційного навчання, існуючих у полікультурному суспільстві. Цим самим підкреслюється, що освіта дорослих – в центрі державної уваги.

Софійська конференція з освіти дорослих («Заклик до дії», 9 листопада 2002 р.) акцентує на тому, що на міжнародному рівні недостатньо можливостей для обміну результатами наукових досліджень, методологічними розробками, програмами, моделями та успішним досвідом в сфері освіти дорослих, оскільки у багатьох країнах відсутні національна політика, рамки і структури, що вимагаються для державної підтримки освіти дорослих. Ця теза актуальна і для України, оскільки поки що не існує відповідного законодавчого забезпечення та необхідної фінансової державної підтримки інституційним структурам у галузі освіти дорослих, ефективної системи управління цією сферою, критеріїв якості освіти дорослих та інших показників для здійснення ефективної державної освітянської політики у цій сфері.

На рівні Співдружності Незалежних Держав дефініція «освіта дорослих» частково висвітлена у Модельному законі «Про освіту дорослих» (2002), прийнятому Міжпарламентською Асамблеєю СНД, але цей закон не є нормативним документом для нашої держави.

Протягом останніх десятиліть Європейський Союз забезпечує багатонаціональну освіту, навчання і партнерські відносини молоді, а також різноманітні схеми обмінів, можливості отримання освіти за межами ЄС, реалізує інноваційні проекти викладання і навчання, впроваджує нові технології в освіті, міжнародне визнання наукових кваліфікацій, порівняння, оцінювання ефективності національної освітньої системи, вироблення спільної європейської освітнянської політики в галузі освіти дорослих. Аналіз цього досвіду необхідно і важливо здійснювати на порівняльному рівні.

Актуальні питання розвитку освіти дорослих (як самостійної галузі знань), теорії та методики навчання дорослого населення (андрогогіки) та складової у контексті національної системи неперервної освіти стали реальними і для сучасної української педагогічної науки. Свідченням цього є створення нового науково-дослідницького інституту в системі АПН під керівництвом академіка І. Зязюна (фахівця світового рівня, визнаного сучасного філософа освіти) – Інституту педагогічної освіти та освіти дорослих.

Проблематика діяльності Інституту педагогічної освіти та освіти дорослих має демократичний характер і залишається відкритою для наукових дискусій, оскільки єдиного і загальноприйнятого трактування ролі і місця, функцій освіти дорослих не існує і лише загальні тенденції розуміння цього питання відображені у багатьох вітчизняних та міжнародних документах, а європейська інтеграція поки що перспективна ідея, майбутнє для України.

Різноманітні аспекти проблематики освіти дорослих в контексті існуючої системи неперервної освіти висвітлювались у дослідженнях І. Зязюна, В. Лугового, Н. Ничкало, С. Сисоєвої, Г. Філіпчука. Ознайомлення із результатами досліджень цих науковців свідчить про те, що освіта дорослих в Україні – перспективний напрям інтеграції у світову систему неперервної освіти.

Важливо розуміти взаємозалежність та історичну специфіку освіти дорослих в контексті системи неперервної освіти. Про це свідчать, зокрема, дослідження Н. Ничкало та Т. Десятова. Зокрема, проаналізовані методологічні засади розвитку систем неперервної освіти у країнах Східної Європи, визначені специфічні внутрішні національні, зовнішні загальноєвропейські та світові чинники, що зумовили формування концепції неперервної освіти в цих країнах, особливості формування концепції неперервної освіти у країнах Східної Європи в умовах закономірного структурування, функціонування, еволюції неперервної освіти на основі цілісного аналізу педагогічних, політичних та економічних процесів [2].

У періодизації процесу становлення та розвитку неперервної освіти в європейських країнах Т. Десятов зазначає, що протягом 1919-1940 років

з'явилися перші документи Комітету освіти дорослих при Міністерстві реконструкції (Англія, 1919 р.), а протягом 1940-1950 років неперервна освіта трактувалася як освіта дорослих з метою компенсації недоліків шкільної освіти. Таким чином дослідником відзначається важливість аналізу взаємовпливів неперервної освіти та освіти дорослих, усвідомлення їх значення на певних етапах становлення і розвиток європейської системи освіти. Зазначимо, що дослідження Т. Десятова носить порівняльний характер.

Напередодні нового тисячоліття ЮНЕСКО визначило глобальну концепцію освіти, призначення якої полягає у забезпеченні в майбутньому суспільстві цінностей та ідеалів культури миру, толерантності, активної міжкультурної комунікації [8].

Позитивною тенденцією останніх років є розвиток прогностичних досліджень в сфері порівняльної педагогіки (праці Н. Авшенюк, Т. Кошманової, В. Кудіна, О. Огієнко, Л. Пуховської та багатьох інших). Перспективний напрям порівняльних досліджень - освіта дорослих (як цілісна система та складова системи неперервної освіти) поки що залишається недостатньо проаналізованою.

Перехід вітчизняної економіки з екстенсивного шляху розвитку на інтенсивний, від адміністративних методів господарювання до ринкових вимагає від більшості керівників постійного підвищення рівня професійної культури, ділової ініціативи, формування сучасного економічного мислення, безперервного оволодіння новими, ефективними методами управління, орієнтації в зарубіжній теорії управління. Вирішення цих завдань, зокрема, залежить від теоретичного забезпечення, обґрунтування інноваційних підходів до підвищення професійної кваліфікації, порівняльного аналізу змісту, методів та форм неперервної професійної підготовки та підвищення кваліфікації дорослого населення у полікультурному суспільстві.

Перепідготовка і підвищення кваліфікації виробничих та педагогічних кадрів у даний час здійснюється на базі навчальних закладів, комерційних організацій і тренінгових компаній. Держава поступово втрачає контроль за розвитком неперервної освіти дорослих. Це позитивна тенденція громадсько-державного управління системою освіти. Саме тому важливо висвітлити та проаналізувати світові механізми формування соціального партнерства в системі освіти дорослих і показати їх актуальне педагогічне значення. Аналіз сучасної соціальної політики країн ЄС показує, що ефективно вирішувати соціальні проблеми самостійно не можуть ні держава, ні роботодавці, ні наймані робітники. Лише їхня конструктивна взаємодія здатна забезпечити соціальну стабільність суспільної системи в цілому [5].

У зв'язку з цим виникає об'єктивна необхідність впровадження універсального способу демократизації механізмів – соціального партнерства між владою, бізнесом і громадськістю – основними суб'єктами суспільної життєдіяльності.

Провідним завданням більшості світових систем соціального захисту полягає у підтримці стабільності доходів людей, наданні рівного доступу до медичної допомоги і необхідних соціальних послуг, освіти дорослого населення. Як організована система освіти дорослих існує у багатьох країнах світу. В економічно розвинутих державах соціальний захист дорослої людини та право на освіту є найважливішою частиною національної економіки.

Розвинуті системи соціального захисту та неперервної освіти і освіти дорослих мають країни Європейського союзу. Саме в них з'явилися і отримали розвиток перші соціальні програми. Завдяки системам соціального захисту провідні європейські економіки отримали назву соціально-орієнтованих (Великобританія, Німеччина, Франція, Австрія та ін.). Як показує досвід європейських держав, існування продуманої системи соціального захисту, що охоплює всіх громадян, не тільки приводить до поліпшення їх добробуту, розширює і укріплює трудові ресурси країни, але й сприяє економічному зростанню і стабілізації політичної і соціальної ситуації в країні. Тим самим соціальний захист робить позитивний вплив на суспільство, сприяючи соціальній згоді і забезпеченню загального відчуття соціальної захищеності [11, с.2-8].

Аналіз еволюції, яку пройшли країни Західної Європи (Велика Британія, Німеччина та Франція) у другій половині XX століття сприятиме усвідомленню значення і місця освіти дорослих у цих країнах.

Світові тенденції розвитку соціального партнерства орієнтують українських дослідників на системне проведення порівняльних досліджень у галузі неперервної освіти та освіти дорослих, розвиток системного підходу до концепції розвитку даної галузі на національному рівні, формування системи соціального партнерства в контексті сучасних завдань неперервної освіти. Це сприятиме цілеспрямованому використанню наукових результатів при підготовці навчальних посібників та довідників з проблем освіти дорослих, розробці рекомендацій стосовно визначення конкретних шляхів демократизації вітчизняної системи неперервної освіти, адаптації національної системи неперервної освіти України до демократичних стандартів і концепцій європейських країн.

У контексті сучасних завдань розвитку неперервної освіти у європейських країнах особливу роль відіграють прогностичні та порівняльно-педагогічні дослідження, спрямовані на узагальнення загальноєвропейських тенденцій розвитку національних систем освіти. Національна система неперервної освіти аналізується в контексті тенденцій міждержавного та глобального рівня [7]. Мова йде про гуманізацію й демократизацію національної системи освіти, а також глобальні тенденції сучасних освітніх трансформацій, впровадження сучасних інформаційних технологій навчання, сучасні виміри якості, ефективності системи освіти дорослих, соціально-культурні чинники її розвитку, концептуальні моделі впровадження інноваційного змісту освіти тощо.

На початку ХХІ століття йдеться про перетворення освіти дорослих у потужний чинник суспільного прогресу і розвитку особистості. Концептуальний аналіз цієї галузі потребує розвитку методологічних основ дослідження, осмислення цієї проблематики в контексті історичних та сучасних тенденцій розвитку неперервної освіти.

Таким чином, серед актуальних завдань – проблема комплексного дослідження процесу формування і розвитку концептуальних основ, історичних передумов, порівняльного дослідження розвитку освіти дорослих у зарубіжних країнах, розробка наукових рекомендацій з питань модернізації національних систем освіти дорослих, створення відповідної нормативної бази, аналіз тенденцій модернізації освіти дорослих як феномену неперервної освіти. Варто враховувати недостатню розробленість теоретико-методологічних основ порівняльних досліджень в сфері освіти дорослих та необхідність узагальнення теоретичних засад дослідження освіти дорослих.

Сучасні глобальні тенденції розвитку освіти дорослих посилюють інтерес науковців до національної специфіки розвитку цієї галузі. Національна своєрідність еволюції цієї сфери притаманна більшості європейських країн. Про це свідчить відсутність стереотипних підходів та стандартів визначення стратегії розвитку освіти дорослих.

Системний аналіз світового та вітчизняного досвіду освіти дорослих неможливо та недоцільно здійснювати шляхом механічного перенесення зарубіжної моделі освіти, оскільки, «до вітчизняних концепцій, моделей та методик необхідно йти власним шляхом, із послідовним, науково обґрунтованим урахуванням національних традицій, конкретних умов і можливостей, а також світових тенденцій, що відповідають потребам розв'язання глобальних проблем людства» (Н. Ничкало) [6].

Необхідність оптимізації освіти дорослих зумовлена важливістю системного удосконалення змісту, методів та форм організації їх післядипломного навчання, виявленню теоретико-методичних основ та психолого-педагогічних закономірностей ефективного навчання в системі післядипломної освіти, розробки психолого-педагогічних рекомендацій для державної системи післядипломної освіти. Виконання вищезазначених завдань складно уявити без відповідної підготовки фахівців у галузі андрагогіки, ознайомлення із основами цієї галузі та досліджень у сфері забезпечення якості вищої освіти [1, с.164-168].

Більшість недоліків функціонування вітчизняної системи освіти дорослих зумовлені зростаючим характером вимог до професійної культури особистості, професійних якостей фахівців та можливостями вузів, системи підвищення кваліфікації та перекваліфікації адекватно на них реагувати, використовувати досвід приватних фірм, спрямованих на ефективне навчання, ознайомлення із методиками формування корпоративної культури, ознайомлення із досягненнями порівняльного менеджменту.

В сучасній теорії професійної освіти суттєво зменшується акцент на отриманні в процесі навчання тільки технічних навичок. Найбільш важливими, на думку академіка І. Зязюна, постають проблеми гуманізації, індивідуалізації та інтеграції сучасної освіти, системного аналізу та прийняття ефективних рішень, концептуального планування, ефективної організації роботи, ефективного мотивування співробітників, якісного контролю за процесом виконання їх праці, ефективною діяльністю керівництва, окремих співробітників та команди, формування і розвитку вмінь та навичок ефективного спілкування та ін. [3, с.74-79].

Професійний успіх, зокрема, залежить від інтуїції, гнучкості, оперативності, різнобічної психолого-педагогічної підготовки, системності мислення та інших особистісних якостей, які проявляються у реалізації і розвитку корпоративної політики. Саме ці аспекти важливо враховувати в системі освіти дорослих.

На нашу думку, системний аналіз різноманітних вітчизняних та зарубіжних концепцій та моделей освіти дорослих, ефективності їх використання в процесі професійної освіти фахівців різноманітних спеціальностей, ефективних методів та форм навчання і підвищення кваліфікації сприятиме усвідомленню майбутніми спеціалістами важливості теоретичного забезпечення навчального процесу, удосконалення вітчизняної системи неперервної освіти та освіти дорослих світовим досвідом.

Можна виділити типові суперечності в сучасній системі освіти дорослих: усвідомлення дорослими людьми невідповідності між реальним рівнем їх знань та необхідним для ефективної професійної діяльності, засвоєння інноваційних технологій і знань, що допомагають розібратися у економічних, політичних, історичних, культурних, етнічних та інших особливостях суспільного життя; прагнення дорослої людини всебічно осмислити проблеми, що виходять за межі її особистого буття (проблеми глобального рівня).

Привертають увагу суперечності характеру саморефлексії, зумовлені, з одного боку, прагненням дорослої людини краще і глибше розібратися у собі, а з іншого - недостатньо розвинутим механізмом контролю рефлексії, невмінням самостійно долати життєві кризи; суперечності між сформованим рівнем знань і уміннями дорослої людини, з одного боку, та новими пізнавальними завданнями, новими освітніми, інформаційними технологіями, з іншого.

Зазначені суперечності відображають розвиток потреби сучасної людини у самостійному пошуку інформації, постановці перед собою творчих, дослідницьких завдань, неперервній самоосвіті.

Важливо всебічно охарактеризувати процес становлення і розвитку теорії і методології освіти дорослих, проаналізувати особливості формування андрагогічних основ дослідження освіти навчання дорослих, конкретизувати сутнісні характеристики розвитку освіти дорослих у XX та на початку XXI ст. («освіти дорослих протягом життя», «неперервної освіти дорослих»,

теорії та методики освіти дорослих, «подальшої освіти дорослих», «відновлюючої освіти дорослих», «неформальної освіти дорослих»), розкрити різноманітні психолого-педагогічні підходи до модернізації освіти дорослих (мотиваційно-програмно-цільовий підхід, діяльнісний підхід, аксіологічний підхід, особистісно-орієнтований підхід та ін.), систематизувати провідні тенденції розвитку освіти дорослих (модернізацію західних парадигм освіти дорослих, демократизацію суспільства засобами освіти дорослих, розвиток соціального партнерства та ін.).

Таким чином, необхідно системно підходити (на державному та громадському рівнях) до аналізу теоретико-методологічних основ розвитку вітчизняної теорії та удосконалення існуючої практики освіти дорослих в контексті неперервної освіти.

Література:

1. Авшенюк Н.М. Забезпечення якості вищої освіти (англ.мова) // Вісник НАУ, 2005. - № 2 (24). - с. 164 – 168.
2. Десятов Т.М. Тенденції розвитку неперервної освіти в країнах Східної Європи (друга половина XX століття): Монографія. К.: «АртЕк», 2005, 405 с.
3. Зязюн І.А. Три кити нової філософії освіти: гуманізація, індивідуалізація, інтеграція // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2000. – №1. – С.74-79.
4. Ковальчук В.М. Михайло Галушинський про національне виховання // Вісник Прикарпат. ун-ту: Педагогіка. – Івано-Франківськ: Плай, 1999. – Вип. II. – С. 149 – 155
5. Ларионова М.В. Анализ результатов Президентства Великобритании в ЕС. Бюджет ЕС на 2007-2013 гг. // Вестник международных организаций: образование, наука, новая экономика. ИМОМС ГУ-ВШЭ, Издательский дом ГУ-ВШЭ. № 1, 2006
6. Професійна освіта у зарубіжних країнах: порівняльний аналіз: Монографія (За ред. Н.Г.Ничкало, В.О.Кудіна). - Черкаси: Вибір, 2002. - 322с.
7. Сорокопуд Н.А. Роль глобальных проблем человечества в формировании нового мирового порядка // Актуальные проблемы гуманитарных наук. Сб. науч. статей. Отв. ред. В.М. Утенков. М., Цен. «Альфа» МГОПУ им. М.А.Шолохова. Вып. 11. М., 2005
8. Тагунова И.А. Теоретико-методологические аспекты мирового образовательного пространства: Монография. – М., 2004. – 324 с.
9. Тараненко М.Г., Болтівець С.І. Шляхи формування і розвитку української освіти // Шкільна бібліотека. – 2003. - №3. – С.153-172
10. Філіпчук Г.Г. Розвиток освіти в багатонаціональних регіонах. – Чернівці: Прут, 1996. – 128с.
11. European Council Presidency Conclusions, Лісабон, 23-24 березня 2000, параграфи 5, 24 і 25.